

A SOCIOLOGIA HELYE A TUDOMÁNYOK SORÁBAN.

Tegyük fel, hogy egy emberfölötti képességekkel felruházott lény közelítené meg planétánkat, — egy bizonyos távolságra lebegvén tőle az űrben — oly czélból, hogy vizsgálat alá vegye termékeit és megfigyelje erkölceit és szokásait; tegyük fel még, hogy e lény észlelési és okoskodási módszere, bár ezerszerre tökéletesebb a mienknél, mégis ugyanolyan természetű volna: vajjon mit találna Földünkön feljegyzésre méltót? Először is bizonyos tényeket, melyek közösek valamennyi planétával, és másokat, melyek a mienknek sajátosságait képezik. Följegyezné gömbalakját, a naptól kölcsönzött fényét, tengelye körüli s a központi égi test körüli mozgását. Észrevenné a légnemű és folyékony kettős burkot, mely körülövezi, és a két, szilárd anyagból álló tömeget, mely a vizek közepén elterül: Ázsia és Afrika egyenközényét, melyet két keskeny öböl szegélyez, a Földközi és Vörös tenger, továbbá a két Amerikát, melyet keskeny és rövidke szalag köt össze egymással.

Megcsodálná a mezők és erdők zöld felületét, megjegygezné egyuttal, hogy ennek vastagsága meglehetősen csekély s nem igen jó számításba a planéta szilárd tömege mellett. És e részben ítélete nem igen változnék akkor sem, ha felfödőzné is a növények ama terjedelmes temetőjét, melyet palaeontologikus rétegeknek nevezünk, mert látná, hogy a földkéreg vastagságának csak egy ezredrészét teszik. Majd észrevenné az összes tömeg physikáját és chemiáját, az egésznek és a részeknek viszonylagos súlyát, a hőmérsék változatait a központtól a felület felé, a melegség diffuzióját, az elektromos és magnetikus tűneményeket, a főbb rétegek mineralogikus alkatát és chemiai szerkezetét. Fölteszem továbbá, hogy e szellem alaposan ismerné

modern molekuláris és atomistikus physikai teoriáinkat, hogy rendelkeznék egy a mi modern matematikánknál sokkal tökéletesebb matematikával és módjában volna egy sor egyenletet szerkeszteni, a melyek által kimutatná, hogy e physikai és chemiai tények az aether complicált mozgásaiból következnek. A testek valamennyi tevékenységi módjai, melyeket mi a nehézség, a hő, a villamosság, a mágnesség, a vegyi jegeczedés, a chemiai rokonság nevei alá foglalunk, reá nézve fölfoghatókká lennének: és felfoghatóság alatt azt értem, hogy átláthatná, hogy e nyilvánulások mind egy, előtte ismeretes elv folyományai s alkalmazásai; hogy képes volna ez elvből mind dedukálni azokat és jövődő hatásukat is előre pontosan megjósolni. Valamint egy csillagász, tudván, hogy Mars és Saturnus helyváltozásai mind két vagy három egyszerű matematikai elvből folynak, képes előre megmondani e planéták helyzetét a jövő év vagy akár a huszadik század bármely tetszés szerinti napján: azonképen a mi észlelőnk is a föld valamennyi physikai tényeit képes volna appreciálni, t. i. klimáját, apályait és dagályait, viharait, földrengéseit, magnetikus rendellenességeit, nemes ércz bányáit, chemiai elemeinek átváltozásait. Mindent világosan megértene és matematikai pontossággal előre jelezne minden jelenséget: egyszerűen a kozmologia — még pedig a mienknél hasonlíthatlanul tökéletesebb — a mint mondani szokás, a kis ujjában volna.

Észlelőnk azután szemügyre venné a vékony zöld szerves réteget, mely földünk szilárd magvát körülövezi. Ekkor azonnal felötlenének a lényeges, csodálatos különbségek, a melyek e réteg között s az előbb észlelt sziklanemek, ásványok és gázok ismérvei között léteznek.

Mindamellett észrevenné, hogy sok tekintetben e kettőnek anyagai hasonlítanak egymáshoz. Látná, hogy a substantiák, melyek a zöld, szerves réteget alkotják, csakúgy mint a más testek, a föld központja felé nehézkednek; hogy ugyanolyan chemiai elemekből vannak összeszerkesztve mint az őket körülvevő föld, levegő és víz, hogy fény, hő, elektromosság és mágnesség tekintetében ugyanolyan feltételeknek vannak alávetve. De ugyanakkor oly tűnemény-combinációkon akadna meg vizsgálódó szeme, melyek tökéletesen elűtnek az eddig észleltektől. Bár a szerves, élő alakzatok különbözősége a végtelenig megy, csakhamar rájönne, hogy vannak bizonyos általános és egyszerű

életjelenségek, melyek valamennyi alakzatok közös jellemvonását képezik. Észrevenné, hogy a forma fennmarad, bár a substantia szünet nélkül változik, hogy e substantia vegyileg szerfölött complicált és egyszersmind nagyon állhatatlan. Eme fölülte complicált substantia folytonos képződéséről a külső, szerves világ rovására s anyagainak felhasználásával, továbbá ugyan e substantia fölbomlásáról a külvilág egyszerű elemeire: e két dologról úgy vélekednék, hogy nagyon is elütők egy jegecz képződésétől.

Majd a valamennyi élő testtel közös három nagy tünetmenty venné vizsgálat alá, t. i. a növekedést, a halált s a reproductiót. Hogy ha képes volna a multat is épp oly jól ismerni mint a jelent, észrevenné, hogy az élet szövvényesebb formái az egyszerűbbektől származtak le: akár a létért való küzdelem s a legalkalmasabbak fennmaradása, akár más, előtünk ismeretlen procedurák közbejvetelével. De még jobban elcsodálkoznék, látván, hogy a nemek állandók, hogy századokon keresztül minden élő lény magához hasonló lényt nemz, sőt gyakran valamely feledésbe merült ősének jellemvonásait hordozza magán. Alaposabban tanulmányozván az élő testek mozgulatait, a minden szerves sejtben létező protoplasmikus anyag kezdetleges mozgulatain kezdve az izom- és idegrendszerek legmagasabb kifejlődéseig, egy tény keltené fel főleg figyelmét: az, hogy a legtökéletesebb szervezetű állatokban e mozgások nem következnek mindig a fény, a hő vagy idegen testtel való érintkezés támasztotta inger után, hanem sokszor a környező világ oly tényeitől függnék, melyek időben és térben nagyon messze esnek. A fészket rakó madár, a kunyhót építő hód, a kőbaltáját kőszőrülő vadember mozgásai, bár hozzásimulnak bizonyos külvilági, még nem létező tényekhez, mindamellert a mi szemlélőnk előtt nagyon különbözőknek tetszenének a legtökéletesebb szervezetű automatától is.

Összefoglalván ama tények összegét, melyet biológiának nevezünk, iparkodnék kikutatni azok eredetét, a mint ezt a szerves anyag tényeire nézve már megtette. E szerint szemtanui lettünk volna, a mint a planetánkon található ásványokat, folyadékokat és gázokat szétbontja, kiderítvén minden anyag-tömeg moleculáris mozgásait, s szétbontván minden egyes moleculát is az ezt alkotó aether-forgatagok rendszere szerint. A mi az

aether-mozgások eredetét illeti, épp oly keveset tudna erről, mint akár Newton vagy Helmholtz. Azonban megkísérelné a szerves anyagra nézve is úgy eljárni, mint a hogy a szervetlen anyaggal tette, és nem hiszem, hogy túlságos merészség volna állítani, hogy matematikai számításai nagy segítségére lennének az élet tüneteinek értelmezésében. Valamint a görögök geometriája megoldhatott bizonyos, a kör kerületére, a kúpszeletekre, a csigavonalra s némely más görbe vonalra vonatkozó problémákat, de tehetetlen volt végtelen sok más, a természet legegyszerűb mozgásaiból eredő problémákkal szemben, minő például egy forgó keréken levő pont által, vagy egy két pontján felfüggesztett láncz súlya által leírt görbék problémája: épp úgy állana a dolog a mi földöntúli látogatónkkal is. De föltehetjük, hogy ezért nem veszítené el bátorságát; akár saját elmékedése, akár valamely más csillagbéli, szerencsésebb társa segítségével egy hatalmasabb, transcendentalisabb calculust szerkesztene, a mely képessé tenné őt arra, hogy végére járjon úgy a protoplasma mozgásainak, mint formái végtelen különféleségének s a physiologiai egységek egy generációról a másikra való átszarmazásának. Ezzel biológiája is hézag nélküli, teljes volna.

De folytatván tovább is szellemi mikroszkopiumának használatát az állati élet complicáltabb tényeinek megfigyelésére, csakhamar bizonyos új tünetek, vagy legalább a régieknek bizonyos módosulásai, keltenék fel figyelmét: nevezetesen, hogy egy ugyanazon fajhoz tartozó állatok, ha együtt dolgoznak, oly eredményeket érnek el, a melyeket nem lehetett észlelni, mikor külön-külön munkálkodtak. A korall zoophytáinak esete talán nem okozna neki nagyobb fejtörést, mert bár tudomása volna is arról, hogy apró szigeteket continensekké változtatnak s az ocean tengeráramait irányukból eltérítik, csakhamar belátná, hogy mindegyikök viszonya a többihez nagyon csekély, s hogy az összeredmény nem más, mint mechanikai összegezés, a milyen a fák növekedése az erdőben, vagy egy kristály aggregatiója. De már a magasabb rendű ízelt állatok körében, a magános s a társaságban élő rovar közti különbséget lényegesnek, sőt feltűnőnek ítélné. Összehasonlítván a magános méhet vagy darazsat a kasbéli méhvel vagy a hangyával, valami olyast constatálna, a mi alaposan különbözik a mechanikus aggregatio munkájától, mely a korall-zátonyt létrehozta. A méhkas vagy a hangyaboly

nem olyan mint egy minden részében azonos alkotású téglafal, s nem is képes a végtelenségig növekedni. Bármily felületes tekintet a kasra vagy bolyra, avagy lakosaikra, meggyőzhet bárkit, hogy itt egy közös cél létezik, melyen a különböző közreműködők különböző módon munkálnak együtt. Nem szólva a csekélyebb különbségekről, a tény maga, hogy a termelés funkciója — vonatkozzék akár a táplálékra, akár a lakóhelyre — és a reproductio funkciója más és más osztályok hatáskörébe van utalva: eléggé mutatja, minő áthidalhatlan szakadás választja el a társas állatot a magánostól. Pedig a szervezetbeli különbségek eltűnő csekélyek. A legfeltűnőbb különbség: az ivarszerveknek a munkásoknál tapasztalható atrophíája szemmel láthatólag nem oka, hanem következménye a társas állapotnak.

Szükségből azt a körülményt. miért a méh hátsó lába, mely a virágpór hordozására szolgál, nagyobb a többinél: az ezernyi ezer nemzedéken keresztül folytatott gyakorlatból valahogy megmagyarázhatjuk; de ugyanebből a társas hajlamot elegendőképen kimagyarázni nem lehet, épp oly kevéssé, a mint az ember kezének alkotása nem elég az emberi civilizatio megmagyarázására. De minden más szempontból a társas és a magános méh alkata feltűnően hasonló. A mi természetfölötti észlelőnk talán e rovarok agyát venné vizsgálat alá, hogy a különbségek magyarázatát ott föllehesse. Megfigyelve a különbséget, mely egy vasrúd moleculáinak állapotában előáll a magnetismus befolyása következtében, ennek analogiájára talán azon lenne, hogy az agy szövetének minden egyes sejtjében fölfedezze azokat az eltűnő csekély különbségeket, a melyeket a társas és magános méh funkcióinak különböző volta ott előidézett. Összegezvén már most minde sejteknek tevékenységét, számot adván magának kölcsönös hatásai- és ellenhatásaiokról, s ezeket természetfölötti calculusa segélyével összefoglalván: föl lehet tenni, hogy sikerülend neki a méhkas vagy a hangyaboly matematikai teoriáját megalkotni.

De szükségesebb lesz őt a gerinces fajok, névszerint a madarak és emlősök sociológiáján keresztül tett nehézségekkel telt fölfedezési útján követnünk. Keresztülhatolván az emberi szemnek megközelíthetlen mélységeken, észrevesz vala figyelőnk számos felsőbb emlősfajt, a melyek évről évre, századról századra állandóbb cooperativ szövetségeket alakítanak, mely utób-

biak fontossága nem is annyira a felhalmozott termékekben, mint inkább izmaiknak és agyuknak a társas lét különböző szükségleteihez való alkalmazkodásában rejlik. Minden ily módon foederatióba állt faj gyorsan fölemésztené vagy túlsúlyával összezúzná az egoistikus fajokat, és azonfelül egyszerű kiterjedése által korlátok közé szorítaná a többi fajokat. Azonban a foederatiók közül csak egynek lévén fentartva a planéta fölötti uralom, természetes, hogy a többi állatcsaládok elvesztik jelentőségüket attól a percztől, mikor az ember hosszú s elkeseredett küzdelem után rajtok diadalt aratott.

Az ember története itt kezdődik. Minden generáció a megelőzőhöz s a következőhöz fűződik s így az emberiség története egy megszakítatlan láncolatot képez. A szokások és erkölcsök így képződnek; a fensőbbeknek tartozó tisztelet s a becsületesség feltűnnek; végre megjelenik az elmélkedés tehetsége, az ember kezdi tekintetét a környező dolgokra fordítani, speculatióba mélyedni.

Angyali látogatónkat ilyenformán természetfölötti tehetségekkel ruháztuk fel. Egymásután megszerkeszthette így előbb a földnek, majd a növénynek s a méhkának matematikáját. Azaz, hogy e csoportok mindegyikét rendkívül complicált mozgásokra, mint elemeire bontotta, majd megállapította egyenleteiket, azaz másszóval deducálta ezeket egy vagy két mozgási vagy számbeli principiumból. Most már, ha úgy tetszik, a conceptiót egy lépéssel odább vihetjük: elképzelhetjük, hogy figyelőnk arra használja calculusát — még pedig, a mint láttuk, nagyhorderejű calculusát — hogy segítségével történeti problémákat oldjon meg, pl. concret esetet hozván fel: Shakespeare agyának matematikai theoriáját szerkesztsze meg. Ne tessék azonban valahogy azt binni, hogy e problema valóban megoldásra talált, ellenkezőleg emlékezzünk arra, hogy az, ki megoldaná, négy-szerte, vagy helyesebben négyezerszerte eszesebb volna, mint a legeszesebb ember, s hogy ennek az értelmi fölénynek minden egyes foka annyira felülhaladná a közvetlenül utána következő fokot, mint a mennyire Newton vagy Lagrange genie-je túlhaladja egy hülyének vagy egy éretlen gyermeknek értelmét.

Az olvasó azt fogja kérdezni, miért terjeszkedtem ki ennyire egy képzeleti, chimaerikus föltevés fölött; erre több okom volt. Először az emberi ismeret nemcsak igen korlátolt,

hanem ismerőkéességünk maga is szűk korlátok közt mozog, és nekem, kivált most, igen alkalomszerűnek tetszik ez igazságokat kimondani s a mennyire lehet terjeszteni. Mindenki nehézség nélkül elismeri, hogy nagyon keveset tudunk; de azt csak vonakodva ismerjük el, hogy *tudási képességünk* maga is korlátolt. Igaz, hogy módunkban van oly gyorsan utazni, mint a madár, hogy képesek vagyunk szóval vagy írásban közlekedni érczdrótok segélyével kis planétánk egyik végétől a másikig, hogy rövidebb-hosszabb idő múlva képesek leszünk egy malomkövön is keresztül látni, hogy tudjuk, mikép Syrius csillagban hydrogén vagy egy ehhez hasonló gáz létezik, hogy felfedeztük, mikép az emberi nem kora százezer évvel idősebb mintsem régebben hittük. Sok ember, minde fölfedezésekben elbizakodva, úgy beszél, mintha előbb-utóbb mindennek a nyitjára kellene akadnunk.

Pedig azok a kérdések, melyeket Jób több ezer év előtt fölvetett, most is feleletre várnak. — Semmit se tudunk a felhők mozgásairól s nem bírjuk azok útját szabályozni, képtelenek vagyunk a költő szavával élve «irányozni a Hyadokat és Orion övét leoldozni». Laboratoriumainkban a legparányibb élő teremtményt sem bírjuk előállítani s még kevésbé vagyunk képesek «erőt kölcsönözni a lónak vagy torkát mennydörgéshez hasonló nyerítésre képesíteni.»

És mégis össze akartam hasonlítani a képzelt philosophus angyal módszerét azzal, a melyet a tudós emberek kötelesek alkalmazni. Az angyal — a mint alkalmunk volt látni — mindent matematikai szempontból tekint. Meg lévén ugyanis győződve arról, hogy minden molecula nem más, mint éther-forgatag vagy forgatagok csoportja, az anyag valamennyi tüneményeit úgy tekinti, mint a felette complicált mozgások gyűjteményét és transcendentális számolása segélyével megmagyarázza minde mozgásokat a multban s előre jelzi azokat a jövőben. épp úgy mint Európa két vagy három legjobb matematikusa képes csaknem egy hajszálnyira kijelölni a hold állását az égbolton bármely tetszés szerinti napon. Állapodjunk meg egy pillanatig e példa mellett. Az általános nehézkedés az az erő, melyet legjobban ismerünk, és melynek hatásait előre jelezhetjük. Eléggé ismeretes előttünk a nap, a föld és a hold súlya, azaz pontosan megmérhetjük s számokban kifejezhetjük azt a vonzást, melylyel az említett testek közül kettő — a harmadikat egy

pillanatra tekinteten kívül hagyva — egymás felé törekednek. De mihelyt a harmadik testet is bevonjuk a számításba, a pontos mérés szerfölött nehézé és complicálttá lesz. Ez nem egyéb mint a három test híres problémája, mely teljesen megoldva mai napig sincs.¹ Gondolkozzunk csak egy pillanatig erről a dolgról. Három molecula, melyet napnak, földnek és holdnak nevezünk, elegendő arra, hogy zavarba hozzuk a legügyesebb matematikusokat, midőn azt kívánjuk tőlük, hogy mozgásaikat előre kiszámítsák. Ez a példa szemmel láthatólag mutatja, hogy a matematikának is, mint kutatási műszernek, megvannak határai. Már most mi lesz, ha ugyane matematikusoknak nem a három test, hanem harmincz, háromszáz, vagy éppen három millió test problémáját kell megoldaniok? Pedig a matematikai igazságok a tudomány ideális typusát képviselik. Ha valamely igazság nincs matematikailag demonstrálva, távolról sem dicsekedhetik oly értékkel mint egy másik, a mely ez előnyvel bír. Következőleg a matematika tanulmányozása, ha helyes irányban s az emberi természet tanulmányával kapcsolatban történik, nemcsak edzi az értelmet, éppen nehézsége folytán, s a biztonság oly fokára emelkedik, melyet semmiféle más tudomány sem közelít meg, hanem mindezek fölött érdeme, hogy eloszlatja a napjainkban lábrakapott balga illúsiót, mikép azon a ponton állunk, hogy a világ legrejtettebb titkait földeríteni képesek leszünk.

Bizonyos tehát, hogy nem a matematika volt segítségünkre a fölfedezések megtételében, kivéven mikor az anyag legegyszerűbb törvényéről: a naprendszer tömegeinek gravitációjáról volt szó. Ha e tömegek számosabbak s nagyságra nézve egymással körülbelől egyformák lettek volna, úgy a matematika nem nagy segítségünkre lesz vala még e mozgások törvényeinek fölfedezésében sem. Meg kellett volna elégednünk azzal, hogy megfigyeljük e mozgásokat, épp úgy, mint a chinaiak és az egyptomiak tették, az abstract (görög) geometria föltalálása előtt, vagy a hogy a meteorologiai tünemények irányában még mai napig is teszszük. Egy anyagtömeg belső és complicáltabb tevékenységeinek kutatása, minők: a calorikus mozgások, az elektrikus mozgások, az anyag hatása a fény és hang befolyása alatt, moleculáinak viszonyai különböző nemű más anyagok moleculáihoz; minde tanulmányokhoz egészen más módszerek szükségé-

¹ Condorcet foglalkozott ezzel. Lásd: *Essais d'analyse*. 1767.

gések, melyeket e két szóban lehet összefoglalni: a megfigyelés és a kísérletezés. Először e tevékenységek mindegyikét külön-külön kell az észlelés tárgyává tenni, másszóval elszigetelve azt abstract tanulmánynak alávetni. Nem rendelkezünk az idő tudományával, de rendelkezünk minden tevékenységeknek, melyek együttvéve az időt alkotják, tudományaival, minők: az elektromosság, a hő, a gravitáció s így tovább. Azután megint kombinálni kell mindez elkülönített s abstrahált tevékenységeket s vizsgálni milyen konkrét hatásuk. Ez inkább a gyakorlat embe-
reinek feladata mintsem a theoretikusé; tehát ez iránt megkellend hallgatni a mesterember, a hajós, a kelmefestő s az orvos véleményét csak úgy mint a mérő tudósét.

Már pedig, ha a matematikát csupán a kosmologia (az élettelen testek tudományainak foglalata) legegységibb tényei- és tüneményeinek kutatására használhatjuk, hogyan lehessen remélnünk, hogy azt az élő anyag hasonlíthatatlanul complicáltabb problémáinak megoldására sikerrel alkalmazhatjuk? Pedig igen kiváló matematikusok megkísérlették az algebrai analysist még complicáltabb problémák megoldására felhasználni. Így pl. Condorcet-nak van egy munkája, melyben az algebrahoz folyamodik, hogy segítségével megállapítsa, hogy a jurynak hány szavazatot kell megejténie a végleges ítélet hozatala végett; vagy hogy a nép megszavaztatásának minő módja alkalmas a lehető legkiválóbb képviselők megválasztására.

Megjegyzendő, hogy, ha az emberek automaták lennének, a mint némelyek tényleg hiszik, úgy az idézett problémákban semmi absurdum nem volna. De mivel az ember több milliárdra menő protoplasma-sejtből áll, mely sejtek mindenféle complicált módon vannak összeróva és egybegyűjtve, mivel továbbá e milliárd számra menő sejtek közül egyetlenegynek is mozgásait az algebra segítségével megállapítani képesek nem vagyunk: nem igen látszik valószínűnek, hogy az emberi természet titkait az algebra segítségével valamikor sikerül kideríteni.

Áttérhetünk immár minden további halogatás nélkül a kérdés tárgyalására: Mit értünk sociologia alatt és milyen hely illeti meg a sociológiát a tudományok között?

A tények és tünemények, melyek a sociologia tárgyát képezik, nem mások, mint az oly állatok tevékenységi nyilatkozatai, a melyek számos generation keresztül társaságban éltek: ez állatokat már Aristoteles görög bölcsele e név alá foglalta volt:

politikus állatok. E létezési módnak legjelentékenyebb ténye a munka megosztása, a melynek jellemzetes példáit lehet észlelni a méhkasban vagy a hangyabolyban. Más-más egyének más-más munkát végeznek. Különböző osztályok teljesítik a táplálék és lakás termelésnek, a reproductiónk, a kicsinyek ellátásának, a támadóes védő hadjáratok viselésének functióit. Eléggé szembe-tűnő továbbá, hogy minde ténykedések egy előre kitzűzött célra működnek közre, a mely nem más mint a társadalom folytonos jólléte. Nem lehet itt feladatunk a méhek vagy hangyák indító okaival foglalkozni; és talán erre nézve sohasem is fogunk tisztába jönni. De könnyű belátni, hogy tevékenységök sokkal inkább törekszik a társadalom javának előmozdítására. mintsem az egyénére. Ténykedésök nagyon elűt egy a mezőn legelő juh vagy ökör működésétől, melynek csakis a meghizás a célja. A mézgyűjtés, a fölösleges méhek időnkénti rendszeres le-mészárlása, a nemzési functiónak két vagy három egyénben való concentrálása s még sok más tevékenység elég világos képét nyújtják a közös célra: azaz a közösség fentartására irányzott külön-külön munkaköröknek.

Azt kellene hinnünk, hogy ehhez hasonló társaságot nagyobb számban s tökélyben találunk majd az emberhez jobban hasonlító állatok, nevezetesen a melegvérű gerinczes állatok között. Bátran feltehetjük, hogy valamikor régen több ilyen, gerinczes állatokból alkotott társaságok léteztek is. De egyetlen domináló társadalom létezése összeférhetlen a többieknek nagyobb lábón való működésével. Valamint az ausztráliai s a rézbőrű ember-fajok, úgy az alsóbb állati társadalmak is szétzüllenek a fehér ember előtt s az individualismus alsóbbrendű típusába süllyednek vissza. A hód, mióta az ember bámulatraméltó építményeit meg-bolygatta, úgy él, mint a vakondok. A mi még észlelhető a régi tőkélyből, nem más, mint néhány ősi szokás, a melyeket a hajdankor ereklyéihez lehet hasonlítani. A szajkó, mely most, ha szerit ejtheti, élénk színű szövetsdarabokat, csillogó ércszilánkokat hord össze, talán hajdan épp oly szép fészket épített. mint némely ausztráliai madár, mely csudálatos díszszel szereli fel menyegzői szobáját.

Ez az oka annak, hogy miért kell az ember életét tanulmányoznunk, mert ennek társas élete tette lehetetlenné a többi gerinczes állat sociális életének kifejlődését. Következőleg a

kezdetben felvetett kérdés: hogy mit értünk sociologia alatt, eme másik kérdéssé változik át: hogyan kell eljárunk, ha tudományos készüllettel és módon akarjuk tanulmányozni az emberi társadalom tényeit.

Fől lehetne talán ezt az előleges kérdést is vetni: léteznek-e általában az emberi lényre vonatkozó természeti törvények? Maga a törvény fogalma nem áll-e ellentétben szabadságunkkal? Nem egyértelmű-e ez a praetensio a materialismussal? (Rettentő, de a mellett tág kitétel, melynek azonban megvan a maga valódi jelentősége, a mint alább kifejtjük.) Nem azt teszi-e másszóval, hogy az ember nem egyéb mint automata.

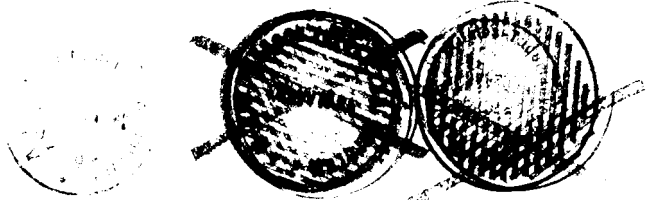
Ámde miután hitem szerint a hal nem automata, a macska vagy kutya pedig még sokkal kevesbbé az, nem fog talán senki sem azzal vádolni, hogy az embert azzá akarom degradálni. A protoplasma egy göböcskéjének mozgásai már fölötte rendkívülieknek tetszenek nekem, nevezetesen nem bírom azokat magamnak a mechanikus erők hatása által megmagyarázni. Abban a mértékben, a mint feljebb-feljebb hágok az élet lépcsőzetén, mikor a monastól az ascidiumig, ettől a haihoz, majd az a madárhoz és az emlőshöz emelkedem: csodálkozásom nőttön nő. A csoda még szembetűnőbb, mikor a legértelmesebb majomról a legalantabb fokon álló vademberre térek, avagy a kezdetleges vadtól egy Dante vagy egy Shakespeare-re megyek át. Az élő lények e nagy lépcsőzetén soha és sehol nem találtam sem gőzgépet, sem automatát.

Más kérdés azonban ez: nem lehet-e egyáltalán természeti törvényeket fölfedezni az élő lények körében? Mielőtt erre felelnénk, iparkodunk előbb tisztába hozni, hogy mit értünk tulajdonképen természeti törvény alatt. A mi engem illet, én valami igen egyszerű dolgot értek az alatt: t. i. egy bizonyos szabályosságot, melyet gvenge értelmünk egy nagy csomó szabálytalanság közepette constatál; egy látható egységet a sokaság közepette; egy közös törekvést, melyet több — különben szét-szórt, — dolog követ. Például természeti törvény az, hogy egy háromszög háromszögének összege két derékszöggel egyenlő; másszóval a különböző alakú háromszögek végtelen száma egy közös vonásban megegyezik: abban, hogy szögeik összege egy állandó mennyiséggel egyenlő. Az egész természetben mindenütt feltaláljuk az egyformaságot a különbözőség közepette. Homér

költeményeinek szépsége, valamint minden nagy költő műveé abban áll, hogy jellemei egyöntetűek, azaz cselekvéseik bizonyos törvényszerűséget követnek, hogy mintegy természetesen folynak szellemi tehetségeik amaz általános *consensus*-ából, melyet jellemnek nevezünk. Thersites nem hős, Ajax nem gyáva ficzkó. Noblesse oblige. Az ember nemesebb természettel bírván, alá van rendelve bizonyos törvényeknek és adott körülmények között előre lehet tudni, miként fog cselekedni. A határozatlan, ingadozó jellemű ember mintegy kivonja magát a morális élet törvényei alól, az olyan féligmeddig paralysálva van vagy jobban mondva: félhóit.

Hogy az események vagy tünemények törvényeknek vannak alárendelve, kitűnik abból, hogy bizonyos pontig előre lehet azokat jelezni, mikor a törvény előttünk ismeretes. Előre tudom, hogy, ha kénsavat vízzel vegyíték, nagyfokú hőséget producálok. Hogyha a világon bárhol nyeléről letépnek és sárba tipornak egy darab kék és piros színű s szent György s szent András keresztjével ellátott szövetet, épp oly biztosan tudom, hogy egy bizonyos szigetnek — mely a Greenwich-féle délkör és az északi szélesség 50. és 60. foka közt fekszik — lakóin nagyfokú izgatottság vesz erőt. E két tünemény egyformán a természeti törvény jellegét viseli magán. Pedig az angolok (mert hogy ezekről van szó, az olvasó bizonyosan kitalálta) szabad emberek, mindamellet, hogy zászlójukat megrespectálják s respectáltatják.

Bátran elismerhetjük tehát, hogy az emberi életnek törvények alá rendeltsége nem valami új és veszedelmes haeresia. Ellenkezőleg ez az igazság épp oly régi mint az emberi bölcsesség, és implicite ez irányozta mindenkoron a nagy elmék, a költők, a philosophusok s a tudósok törekvéseit. Ha mégis materialista eszmék fűződnek hozzá, ez onnan van, csak hogy a tárgyat mindig materialista módon tanulmányozták. Hogyha egy protoplasma-göböcskét úgy tanulmányozunk, mintha az egyesegyedül vegyi productum volna, akkor a materialismus hibájába esünk, azaz csakis azokat a durva igazságokat vesszük észre, melyek az egész holtanyaggal közösek s nem látjuk meg a speciális és subtilisabb igazságokat, melyek a protoplasma sajátlagos tulajdonát képezik. Szintúgy materialista az, ki az állatot olybá veszi, mintha az nem volna más mint egy complicáltabb növény, ha pl. arra szorítkozik, hogy az agysejteket

mikroszkopikus vizsgálat alá veszi; valamint az is, ki a számos generáción át tartott társas állapot által módosított embert úgy tanulmányozza, mintha egyszerű állat volna, bár első a sorban. Az élet chemiája és elektromossága, a valamennyi állattal közös organikus vagy tengélet, a valamennyi ember közös tulajdonát képező állati élet, mind oly tények, melyeket kétségkívül meg kell említeni; de a ki *kizárólag* ezeket veszi tekintetbe, a ki azt hiszi, hogy a szélesebb körű és durvább tudományból deducálhatja a mélyebb és specialisabb tudomány igazságait, az a materialismus bűnébe esik.

Érthetőbb lesz a mit mondani akarok, ha az ellenkező tévedést vizsgáljuk: a spiritualista tendenciát. Régebben az élő lények tanulmánya közben nem vették számba a chemia, az elektromosság és a gravitatio igazságait. Abban a hiszemben voltak, hogy az eleven hal kevesebbet nyom mint a döglött. Ilyen a spiritualismus. Épp úgy akárhányan azok közül, kik az emberi természetet vagy a történelmet tanulmányozzák, nem foglalkoztak semmit az állati alappal, melyen azok nyugsznak. Aristoteles összefoglalja mindkét szempontot. Az ember, úgy mond, politikus állat, társaságban élő lény, melyet a hosszú generációkon át folytatott társas állapot formált és fejlesztett, de a mely azért végig állat marad, a mennyiben a táplálkozási, nemzési és romboló ösztönök közül egy sem enyészik el végleg.

Az előbbieket szerint tehát három tagból álló sorozat áll előttünk: a kosmologia, a biologia s a sociologia, másszóval: a szerves és szervetlen anyaggal közös törvények; a szerves anyag sajátos törvényei; a társaságban élő lények, azaz az emberi társadalom törvényei. A sorozat minden egyes tagja a megelőzőn alapul s nem létezhetnék megelőzője nélkül; de egyszersmind oly conclusiói vannak, melyek neki sajátjai s melyeket külön tanulmányozni szükséges. A növény nem létezhetnék a talaj nélkül, melyből sarjadzik: de a talaj vegyi szerkezete nem ad számot a növényről. Ehhez már a botanikus ismeretei szükségesek.

Az alábbiakban már most jelezni fogom, hogy mily módon kell tanulmányozni a sociológiát.

Olvasóim tudják, hogy a jelenleg létező tudományos társaságok nem vetnek ügyet e tudományra. A tudományok elő-

mozdítására alakult brit tudós-társaság, a híres Royal Society, nem foglalkozik vele. Sem egyetemeken, sem collegiumokban nincs rendes tanszéke.

De talán azt fogják önök mondani: hisz ott vannak az anthropologiai társulatok. Anthropologia, az ember tudománya: épp ez az a mit keresünk. De fájdalom, csak a neve van meg, a dolog maga nem. Óhajtanánk tudni valamit az emberi társadalom constitutiójáról és fejlődéséről, nevezetesen hogy az emberi természet módosult-e a történet folyamán s minő változások várhatók a jövőben. Az anthropologia erről egy szót sem szól; e helyett felmutat néhány kőkorszakbeli eszközt, néhány koponyát s ezzel vége.

Nem szándékom e tények érdekességét egészen tagadni. Azonban, nem annyira a történelemelőtti emberfajok érdekelnek bennünket mint inkább a történelmi fajok. Tanácsosabb azzal kezdeni, a mit jól ismerünk, mint azzal, a mi ismeretlen. Ha az első anatomusok s physiologusok, a helyett hogy az ember tanulmányozásához fogjanak, a bakteriák tanulmányozásába vagy a kővületekben fenmaradt fajok agyának és vérkeringésének hypothetikus restauratiójába mélyedtek volna, nem valószínű, hogy a physiologia mai előhaladási stadiumát eléri vala. Épp úgy áll a dolog a sociológiával is. Általánosságban tanácsosabb kutatásainkat a világos dolgokra irányozni, mint a kétesek s homályosak felé.

Körülbelül Homér kora óta tanulmányozhatjuk az emberi generatiókat. E kortól fogva az adatoknak bővében vagyunk. Huszonöt századon keresztül nemcsak azt tudjuk, minő építményeket emeltek az emberek, nemcsak azt tudjuk, hogy koponyáik hosszúak vagy rövidek voltak-e, de azt is: hogyan éltek, hogyan gondolkoztak, hogyan szenvedtek. Láthatjuk továbbá, ha a fáradtságot nem sajnáljuk, minő befolyást gyakorolnak eme huszonöt évszázad alatt felhalmozott erők modern életünkre, miképen öltöttek testet ez utóbbiban annyira, hogy épp úgy lehetetlen kivonnunk magunkat befolyásuk alól, mint akár a nehézség törvénye alól, vagy hogy elvesztenünk árnyékunkat. Ha igaz az, hogy az emberi természet az ember tanulmányának par excellence tárgya, akkor igen fontos dolog a utolsó huszonöt század tanulmányozásába mélyedni.

Az emberi társadalmak történetét még a Keleten és Afri-

kában is kell kutatnunk. de legfontosabb az ember életének története Európában Homertól napjainkig. Az élet sokkal változatosabb nyugati Európában, mint a Kelet vagy a régi Egyiptom ősi theokratiáiban. Bizonyos speciális és lényeges társadalmi funkciók itt nyilvánvalóan szétválasztvák, míg a régi társadalmakban össze vannak zavarva s azért alig tűnnek ott szembe. Főleg a vallási hiedelmek, a magasabb értelmi funkciók működése emancipálódnak a politika s az állami ratio alól. Az egyház mindinkább elkülönül az államtól. De a funkciók szétválásával egy időben egy mindinkább előtérbe lépő consensus is jelentkezik. A mi a rendszer egyik részére hat, az a többi részekre is sokkal gyorsabban és sokkal erélyesebben gyakorolja hatását. Valószínű, hogy a régi Egyiptomban Izrael népének exodusa csak nagyon csekély benyomást gyakorolt a felső Nilus völgyeinek lakóira. Mindamellettt hogy Európa ez idétt az eszmék anarchiájának színhelye, mégis egy Madrid utcáin kitört népszendülésnek vagy a francia avagy angol parlament egy izgalmas vitájának néhány óra alatt híre megy minden kis városkába Kopenhágától Palermóig.

Észszerű tehát legelőbb is nyugoti Európa történetét tanulmányozni s még sokáig egyedül erre szorítkozhatunk.

De azt fogják ellenvetni, hogy a történelem tanulmányozása lehet érdekes, de nem tudomány. Ha egy kutya vagy egy kígyó szerveit leírtam, azután minden más kutya vagy kígyó szerveit képes leszek több-kevesebb pontossággal leírni. Míg ha Hannibal vagy I. Napoleon nevezetes tetteit elmondom, ebből semmi más dolgot inferálni nem lehet: Hannibal átment az Alpeseken s Cannaeuél győzelmet aratott; Napoleon elmenekült Elba szigetéről s Waterloonál vereséget szenvedett. Ez lehet érdekes, de bizonyára nem lehet mondani, hogy: tudomány.

Lássuk kissé közelebről a dolgot. Az említett huszonöt század mindegyike három-három generációra osztható fel és mindegyik generatio több megkülönböztető jelleggel bír; ilyenek a családélet, a kormány, a nyelvezet, a vallás. Ha e generatiók megszakítás nélkül következnek egymásután, úgy hetvenötöt számílalunk és ez a szám már eléggé tekintélyes arra, hogy az inductív módszer alkalmazását indokolja. Emlékezhetünk reá, hogy Kepler éveken át dolgozott tanulmányozva az öt bolygó mozgásait s halhatatlan névre tett szert az által, hogy föl-

fedezte a három általános törvényt, melynek mindannyi hódol. A sociologus problémája ennél nehezebb, de nem megoldhatlan, s jutalma még nagyobb s fényesebb lenne.

A problema két főrésze oszlik: az egyik a társadalmi szervezet amaz oldalait tűzi tanulmánya céljául, melyek a generációk hosszú sorozata alatt változatlanul maradtak; a másik a fejlődés folyamata alatt végbement módosulásokat tanulmányozza s célja e változások törvényét kutatni. Ez utóbbi szempont egészen modern. A statikus sociológiát, azaz a társadalom állandó szerveinek vagy funkciójának tanulmányát már Aristoteles kezdeményezte, a ki inductiv módszert használt e célra. Több százra menő alkotmányt gyűjtött össze s vizsgálata tárgyává tette a tényeket és attributumokat, melyek közös vonásait képezik ez alkotmányoknak. De a dynamikus sociologia tanulmányozására nem rendelkezett elegendő anyaggal. Pascalnak már volt némi fogalma a dynamikus sociológiáról; Gondolataiban ugyanis úgy tünteti fel az emberi nemet, mint egyetlen szervezetet, mely egyre növekszik s folyvást okul. Leibnitz is bírt már sejtelmével a valóságnak, mikor azt mondja, hogy a jelen a mult gyermeke s teherben jár a jövővel. A tizennyolczadik század nagy szellemei: Vico, Turgot, Kant és Condorcet szilárd alapra fektették ez igazságot és végül e század elején Comte Ágost kimutatta törvényeit.

E néhány futólagos észrevétel elegendő arra, hogy éreztessem, mikép a történelem sociologikus kutatása egészen más valami, mint a mit históriai irodalom alatt értünk. A következőkben rajta leszek, hogy a kettő közt létező szembetűnőbb ellentéteket kimutassam.

Nyugati Európa története, Görögországtól és Rómától kezdve napjainkig, a figyelmes sociologus szeme előtt a társadalmi állapotok egész sorozatát tünteti fel, melyek mindenikének megvannak saját szervei és funkciói, úgymint a saját maga consensusai; mindegyikök megelőzőjével s az utána következővel szoros kapcsolatban lévén. Szemügyre kell tehát vennünk ez állapotok mindegyikét s nemcsak néhányat közülök. Ámde majdnem minden történet, kevés kivétellel, részletes előadását tartalmazza a viselt háborúknak, a nagy ütközeteknek, a fejedelmi nászoknak, a dicsvágó államférfiak terveinek, a kormányforma felforgatására célzó mozgalmaknak stb. Nemcsak, hanem minde

részleteket még a *politika* névvel rubázták fel, holott e szó valójában az embereknek a társas állapotban előfordulható mindennemű viszonyaira vonatkozik. Ennek a szónak igazság szerint magában kellene foglalnia mindama kötelékeket, a melyek a családot egybetartják, a melyek az embert a talajhoz fűzik, melyek a mesterségeket és kereskedelmet alkotják: egyszóval a philosophiát és a vallást is. De a legjobb historikusok is majd semmit sem szólnak mindezekről. Egyetlen görög história sem tárgyalja, tudtommal, némi részletességgel annak a remek adománynak, melylyel ez a nemzet az emberi nemet gazdagította, t. i. az abstract geometriának, történelmét, pedig ez az alap, melyen a modern tudomány a legutolsó három század folyamán Európában felépült.

Szintügy el akarják választani a politikai történetet a vallási történettől; vannak, a kik le akarják írni a nyugot-római birodalom megdőlését és tárgyalni a feudális rendszer megalakulását s e mellett egy szóval sem említeni az egyház történetét a középkorban. Pedig az egyház középkori történelme úgy szólván a tengely, mely körül a középkor társadalma forog, az egész középkori életnek ez az intézmény képezi gócpontját. Kétségkívül fontossággal bír a különböző, többé-kevésbé civilizált fejedelmek tetteit is tanulmányozni, de e munka egészen hasztalan, ha az egyházi ügyeket hallgatással mellőzzük.

Éppen úgy képtelenség elkülönítve tárgyalni valamely generatio ipari és kereskedelmi életét annak társadalmi organizációjától és abból egy specialis tudományt formálni. A tévedés csak még hatványozódik, ha ezt a tudományt a nemzetgazdaságtan (Political Economy) pompás nevével ruházzuk fel. Mert ez a név, mint főntebb láttuk, épp úgy vonatkozik a socialis és vallási rendelkezésekre, mint az ipariakra. Azonban ennek a kísérletnek szükségképen meg kell buknia. A tulajdon, főkép az ingatlan tulajdon intézménye befolyást gyakorol minden más intézményre. Némelykor a föld a közösség osztatlan tulajdonát képezi, mint pl. Oroszország s India némely részeiben; némelykor minden ötven évben új felosztás alá kerül mint a régi zsidóknál; némelykor bizonyos vallási eszmék és érzelmek fűződtek hozzá, mint a régi Italiában. Mindemez esetben nem sokra megyünk, ha a földbirtokot egyszerűen olyas valaminek tekintjük, a mit eladni és vásárolni lehet; pedig kissé alaposabb

vizsgálat kideríti, hogy az idézett complicáltabb esetek inkább szabálynak tekintendők mintsem kivételeknek. Az a törekvés tehát, mely a plutologia vagy a nemzetek gazdaságának tudományát igyekszik megalapítani, egyenértékűnek mondható azzal a kísérlettel, mely a biológia körén belől külön hepatológiát vagy cardiológiát, azaz a máj és a vérkeringés tudományait akarná megteremteni.

Bizonyos historikusok, Angliában úgy mint Németországban, el akarnák velünk hitetni, hogy Anglia pl. semmit sem köszön a görög-római világnak. Ezek az urak szentül meg vannak győződve arról, hogy a modern civilisatio — még a morál modern eszméje is — csak a germán törzsektől ered. Én ellenkezőleg abban a meggyőződésben vagyok, hogy a történelem alapos tanulmányozása visszatérít bennünket e részben Gibbon és Arnold felfogásához: azaz hogy nyugoti Európa története egységes, s hogy valódi őseink nem a celtek, sem az iberek, sem a teutonok, sem a hun-ugorok, hanem azok az emberek, a kik Salamisnál és Cannaenél küzdöttek. Annak a nagy embernek örök dicsősége, kinek latinizált nevében (Charlemagne) a nagyság eszméje mintegy hozzáforrott viselőjéhez, Nagy Károly érdeme, hogy felismerte ezt az igazságot; ezért a gyakorlatban a lehető legnagyobb közönyösséggel viseltetett a fajok, a raceok theoriája iránt, s a frank törzs élén, mely a régi Galliának új nevet adott, megvédte a római világot a barbárok ellen, kik az ő nyelvét beszélték.

Homertól Shakespeareig, Scipiótól s Caesartól Richelieuig és Cromwellig, Archimedestől Newtonig, s Aristotelestől Descartesig az idők sora folytonos és megszakítatlan, daczára a kelet s az észak mindennemű módosító befolyásának. Szent Pál büszke volt római polgár minőségére, és bár Traján nem bírta is felfogni azoknak a társaságoknak fontosságát, melyeket Szent Pál Kis-Ázsiában alapított, mégis e két nagy embernek művei fennállanak modern társadalmunkban.

Nyilvánvaló tehát, hogy a sociologia bátran helyet foglalhat a tudományok között. Hogyha agybeli erőnk oly nagy volna, mint az angyalnak, kiről fentebb beszéltem, úgy képesek lennének a világegyetem valamennyi törvényeit néhány elemi axiomából deducálni s ilyenformán egy objectiv synthesist megalkotni.

De a valóságban ez a szempont igen kevésbé valószínűnek

s kevésbé kívánatosnak tetszhetik. Mert mióta Kopernik és Galilei kimutatták, hogy bolygónk — nem mint addig hitték: a világegyetem központja — hanem csak egy atom a végtelenség oceánjában: azóta mind szembeszökőbb lesz az igazság, hogy az embernek önmagában kell feltalálnia tevékenysége központját. Mivel nem áll módunkban ezen a vég nélküli oceánon átvergődni, azon kell lennünk, hogy lakhelyünket: a földet minél lakályosabbá s díszesebbé alakítsuk s hasznavehetőbbé azok számára, kik majd utánunk következnek. Ha oly jól ismernénk is a Nap vagy Sirius csillag alkatát, mint a hogy földünket ismerjük, épp oly távol állnánk, matematikai értelemben, a világegyetem ismeretétől mint most; mert a végtelenséghez viszonyítva egy méter vagy millió kilométer tökéletesen egyre megy.

Fel kell tehát hagynunk a hiábavaló chimaerikus kísérletekkel, melyek a világegyetem megismerését célozzák; az igazi tudomány csak annál jobban fogja majd fel valódi hatalmát. Ennek az emberi élet sokkalta fontosabb, mint akár a csillagos égboltozat minden fényessége, akár a föld szépsége. A mellett, hogy az életet felfogni igyekezünk, főleg azokat az erőket kell mérlegelnünk, melyek reá hatást gyakorolnak, s melyekre viszont reagált. Ismerni kell a családi kört, a nemzetet, a vallást, a tudományos és ipari fejlettség állapotát: egyszóval vizsgálat tárgyává kell tenni mindazt a tüneményt, melyek együttvéve a társadalmi rendet alkotják.

A sociális rend illetéknépen elemezve s appreciálva lévén, egy fokkal alábbszállva ama ponthoz érünk, a hol a szerves élet kezdődik. Az ember, bár nagyban eltér a többi állattól, mindamelllett is állat marad, és lehetetlenség megérteni a társadalom tüneményeit, hogy ha nem vesszük számba az állati alapot, melyen az emberi társadalom nyugszik. Az analogia az ember s a nagy gerincesek között teljes a mi a csontvázat s az izomrendszert illeti, épp úgy mint a szív s az agy alkatára s a kezdetleges őstönök s indulatokra nézve. Azzal a különbséggel, hogy az ember sokkal complicáltabb; világos, hogy előbb kell tanulmány tárgyává tenni a kezdetlegesebb állapotot s csak azután áttérni az emelkedettebb és teljesebb fejlődésre.

A szerves rendből térjünk át a szervetlen állapotra, az élettelen anyag feltételeinek és tevékenységeinek tanulmányára, melyek nélkül az élet szónak előttünk semmi értelme nincs.

Világos, hogy az, ki a tudomány búvárlásával foglalkozik, nem képes felfogni az életet a szünet nélküli moleculáris változások nélkül, vegyi rokonság nélkül, elektromosság és gravitatio nélkül. Bolygónk helyzete a naprendszerben, tengelyének hajlása a forgási sík fölött, forgásának és keringésének sebessége: mindoly tényezők, melyeket számon kell tartanunk, midőn az élet tüneményeit kutatjuk.

A szervetlen rend, a szerves rend s a sociális rend, vagy tudományos műkifejezéssel: a kosmologia, a biologia s sociologia; ilyen a tudomány három nagy ágazatának természetes egymás után következése.

Ezzel megadtuk a feleletet az értekezésünk elején felvetett kérdésre. A sociologia helye a tudományok között azoknak közepén és csúcspontján lehet csak; mert valamikép a biológiai rend föltételezi a szervetlen világ rendjét, azonképen a sociális rend mindkettőtől függésben van; mindamellet, hogy subtilisabb, szövevényesebb s módosulhatóbb törvényekből áll mint ama tudományok.

A tudományok egymásra következésének eme széleskörű felfogása által elkerüljük a materialismus és fatalismus veszedelmes szirtjeit. A materialista nagyon is kizárólagosan foglalkozik a szélesebb, általánosabb és egyetemesebb érvényű tüneményekkel; belőlök elhamarkodott és durva következtetéseket von le, és velők subtilisabb s szövevényesebb tüneményeket akar megmagyarázni. Így pl. az élet tüneményeit a chemiával, az emberi társadaloméit pedig a természetrajzzal magyarázza. Ellenben, a ki úgy vélekedik, hogy az ember tehetségei korlátoltabbak, nem vesztegeti idejét a dolgok eredetének explicálásával; tudvágya arra szorítkozik, hogy melyek azok a tünemények, melyek bizonyos szabályszerűséggel mennek végbe. Ez utóbbi felhasználja mindazokat az észlelési módokat, melyek rendelkezésére állanak; így pl. nem hiszi, hogy a növény a talaj productuma és megelégszik azzal, hogy megfigyelje, mikép nő a növény.

Különös dolog azonban, hogy akadtak, a kik el akarták hitetni, hogy a törvény ellenkezik a szabadsággal. Pedig létezik bizonyos rend a földre eső kő, a fejlődő növény s a megizmosodó jellem tüneményeiben egyaránt. A kettő közül melyik szabadabb, a hosszú éjszaka- és a fagytól eltörpített s meggém-

beredett növény-e vagy az, mely fejlődésének valódi törvényét követi? Melyik szabadabb, az az ember-e, kinek tettei kiszámíthatlanok, mert a saját szeszélyeinek és kéjhajhászatának rabja, vagy az, kinek tetteit pontosan előre lehet jelezni, mert értelmi s morális természete a legmagasabb törvény szabályait követi?

A tudomány igazi célja az, hogy észrevétesse az emberrel a természet rendjét, a mely saját életét is szabályozza és igazgatja. Ha a tudomány csak arra tanítana bennünket, hogy a planéták s az atomok egyformák s szervezetünk azonos az állatokéval: akkor a tudomány névre nem volna érdemes. Ellenkezőleg, amaz erőkről kell hogy beszéljen az embernek a tudomány, melyek életére a legnagyobb befolyással vannak. és meg kell értetnie vele a társadalmi unio eredményeit, miket száz generatio egymásnak átszármaztatott s erősített, egyszóval: az élők kormányzását a holtak által. Nemhogy feszélyezné szabadságunkat, a szabályos egyformaság, mely a társadalmi intézmények s az egyéni jellem egyenletes növekvését biztosítja, képesít bennünket arra, hogy a modern világban szeszélyből és kapzsiságból tengődő nagy tömeg lététől különböző életet éljünk; mert a nagyobb szabadság a nemesebb törvényeknek való hódolásban áll.

J. H. Bridges után (Fortnightly Review) fordította

Kun Sámuel.

I R O D A L O M.

Az *«Archives d'anthropologie criminelle»* stb. IX kötetének 49-ik száma fekszik előttünk, melyből ki kell emelnünk (Legrain tanulmányát *«A degeneráltak törvényszéki orvostanáról.»* La médecine legale du dégénére.) Ebben ismét egy erős hang szólal fel Lombroso és iskolája túlzásai ellen. Legrain is beismeri, hogy a degenerált gyakorta válik büntettségé, de — kérdi — következik-e ebből, hogy a büntett okozati összefüggésben áll a degeneratív állapottal? Hiszen számos degenerált van, ki sohasem követ el bűntényt, s pedig lélektani alkatuk nem különbözik a büntettes degeneráltakétól, sőt a recidiválókétól sem.

Úgy találja, hogy a kriminológusok igen könnyen túltették magukat azon a kérdéson, hogy mi a büntett? Pedig ez egy előzetes kérdés, mely még nem nyert megoldást, s így az egész theoria hypothetikus alapokon épült, maga is csak hypothesis, bárminő legyen tudományos és pozitív látszata. Született büntettségéről beszélni annyi, mint azt mondani, hogy az ember oly cselekmények elkövetésére való hajlamokkal jó világra, mely cselekmények értékére nézve egyáltalán nincs megegyezés. S ebben benne van az is, hogy a született büntettes tulajdonképen nem létezik. Ebben áll a Lombroso-féle tan tévedése.

Újabban két elmélet foglalt tért, melyek közül egyik a büntettség atavikus, a másik regresszív állapotot lát. Sem egyik, sem másik nem felel meg a valóságnak, mikor a büntetett végleg megállapított fogalomnak tekintik, mert midőn mindkettő bizonyos különös aberrációt lát a büntettségben, mely csak némely egyénknél található: ezzel hallgatólag elismeri azt is, hogy ezeknek különös hajlandóságokkal kell világra jönniök, a minnek czáfolatát azonban fennebb adta Legrain.